

УДК 94(477.74-21):352.075.2:070 «1898-1905»

Т. Г. Гончарук, В. В. Герасименко, І. М. Жиленкова

**ІНІЦІАТИВИ МІСЬКОГО ГОЛОВИ ОДЕСИ П. О. ЗЕЛЕНОГО
НА СТОРІНКАХ «ИЗВЕСТИЙ ОДЕССКОЙ ГОРОДСКОЙ
ДУМЫ» (1898-1905)**

Гончарук Тарас Григорович, д-р іст. наук, проф., професор кафедри історії України факультету історії та філософії, e-mail: tarasiy2004@ukr.net

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова
факультет історії та філософії
вул. Єлісаветинська, 12, Одеса, 65082, Україна

Герасименко Вікторія Вікторівна, магістр II року навчання, e-mail: samvika2086@gmail.com

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
факультет історії та філософії
вул. Єлісаветинська, 12, Одеса, 65082, Україна

Жиленкова Ірина Миколаївна, д-р іст. наук, професор кафедри історії та етнополітики, e-mail: i.zhilenkova@ukr.net

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
факультет української філології та літературної творчості
імені Андрія Малишка
вул. Тургенєвська, 8/14, м. Київ, 01054, Україна

АНОТАЦІЯ

У статті на основі матеріалів газети «Известия Одесской городской думы» досліджено пропозиції Павла Зеленого Одеській міській думі протягом його перебування на посаді одеського міського голови у 1897–1905 рр. Зокрема, розглянуті пропозиції у сфері покращення благоустрою міста та удосконалення роботи міських служб: розширення доріг, управління водогоном, реформування пожежної служби та ін. Також розглянуто пропозиції П. Зеленого щодо розвитку в місті освіти, охорони здоров'я та культури, в тому числі покращення роботи лікарень, організації боротьби з епідеміями, надання стипендій від міської думи учням, поповнення експозиції міських музеїв, будівництво нової будівлі міської бібліотеки, заснування міської друкарні та ін. Вказано на ініціативи міського голови в сфері благодійності, організації в місті ювілеїв, вшанування пам'яті визначних постатей та ін. Окремо розглянуто ініціативи П. Зеленого, що втілювалися у відповідні звернення міської думи до органів державної влади та земського самоврядування. Зроблено

висновок про різнобічність та загальну прогресивність пропозицій міського голови П. Зеленого.

Ключові слова: історія Одеси; П. Зелений; історія міського господарства.

Т. Г. Гончарук, В. В. Герасименко, И. Н. Жиленкова

**ИНИЦИАТИВЫ ГОРОДСКОГО ГОЛОВЫ
ОДЕССЫ П. А. ЗЕЛЕНОГО НА СТРАНИЦАХ «ИЗВЕСТИЙ
ОДЕССКОЙ ГОРОДСКОЙ ДУМЫ» (1898–1905)**

Гончарук Тарас Григорьевич, д-р ист. наук, проф., профессор кафедры истории Украины, e-mail: tarasiy2004@ukr.net

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
факультет истории и философии
ул. Елисаветинская, 12, Одесса, 65082, Украина

Герасименко Виктория Викторовна, магистр II года обучения, e-mail: samvika2086@gmail.com

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
факультет истории и философии
ул. Елисаветинская, 12, Одесса, 65082, Украина

Жиленкова Ирина Николаевна, д-р ист. наук, профессор кафедры истории и этнополитики, e-mail: i.zhilenkova@ukr.net

Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова
факультет украинской филологии и литературного творчества
имени Андрея Малышко
ул. Тургеневская, 8/14, г. Киев, 01054, Украина

АННОТАЦИЯ

В статье на основе материалов газеты «Известия Одесской городской думы» исследованы предложения Павла Зеленого Одесской городской думе в период его пребывания в должности одесского городского головы в 1897–1905 гг. В частности, рассмотрены предложения в сфере улучшения благоустройства города и усовершенствования работы городских служб: расширение дорог, управление водопроводом, реформирование пожарной службы и др. Также рассмотрены предложения П. Зеленого по развитию в городе образования, здравоохранения и культуры, в том числе улучшение работы больниц, организация борьбы с эпидемиями, предоставление стипендий от городской думы ученикам, пополнение экспозиции городских музеев, строительство нового здания городской библиотеки, основание городской типографии и др. Указано на

инициативы городского головы в сфере благотворительности, организации в городе юбилеев, памяти выдающихся личностей и др. Отдельно рассмотрены инициативы П. Зеленого, выразившиеся в соответствующих обращениях городской думы в органы государственной власти и земского самоуправления. Сделан вывод о разносторонности и общей прогрессивности предложений городского головы П. Зеленого.

Ключевые слова: история Одессы; П. Зеленый; история городского хозяйства.

T. H. Honcharuk, V. V. Herasymenko, I. M. Zhilenkova

**INITIATIVES OF THE ODESSA CITY MAYOR
ZELENYI P. O. ON THE «ODESSA CITY DUMA NEWS»
PAGES (1898–1905)**

Honcharuk Taras Hryhorovych, Doctor in History, Professor of the Ukraine History Department, e-mail: tarasy2004@ukr.net

Odessa National I. I. Mechnikov University
Faculty of History and Philosophy
Elysavetyns'ka str., 12, Odessa, 65082, Ukraine

Herasymenko Viktoriia Viktorivna, master of the 2nd studies year, e-mail: samvika2086@gmail.com

Odessa National I. I. Mechnikov University
Faculty of History and Philosophy
Elysavetyns'ka str., 12, Odessa, 65082, Ukraine

Zhilenkova Iryna Mykolaivna, Doctor in History, Professor of History and Ethnopolitics Department, e-mail: i.zhilenkova@ukr.net

National pedagogical Dragomanov university
Andriy Malushko Faculty of Ukrainian philology and literary creativity
Turgenevska str., 8/14, Kyiv, 01054, Ukraine

ABSTRACT

In the article were examined the proposals of Pavlo Zelenyi to the Odessa City Duma during his tenure as the Odessa city mayor in 1897–1905 based on the materials of the «Odessa City Duma News» newspaper. In particular, the proposals in the area of improving the city's landscaping and perfectibility the work of city services are considered such as: road expansion, water management, fire service reform, etc. The proposals of Zelenyi P. for development in the city of education, health care and culture were also considered: including improvement of work of hospitals, organization of struggle against

epidemics, grant of scholarships to the students by the City Duma, replenishment of city museums exposition, construction of new city library building, foundation of the city printery and others. It was pointed to the initiatives of the Mayor in the field of charity, organization of jubilees in the city, honoring the memory of prominent figures, etc. Separately the initiatives of Zelenyi P. embodied in the relevant City Duma applications to the state authorities and zemstvo self-government were considered. The conclusion about the versatility and general progressiveness of the Mayor Zelenyi P. proposals was made.

Key words: *Odessa history; Zelenyi P.; the history of the city economics.*

Перехід з XIX на XX століття Одеса зустріла з новим міським головою — Павлом Олександровичем Зеленим (1839–1912 рр.). Постать цього діяча вже була предметом історичних та історико-краєзнавчих досліджень. Передусім, відомого одеського краєзнавця Г. Зленка, в працях якого здебільшого розглядалася діяльність П. Зеленого до його обрання міським головою, як літератора, видавця «Одесского вестника», громадського діяча з відверто українофільськими поглядами, члена одеської української «Громади», а пізніше — «Просвіти». В цій розвідці ми звернемо увагу на один з аспектів діяльності П. Зеленого протягом його майже восьмирічного перебування на посаді міського голови Одеси, а саме — на ініціативи, висловлені ним на засіданнях Одеської міської думи. Актуальність таких досліджень визначається сучасним державотворчим процесом в молодій незалежній Україні, яка потребує далекоглядних, патріотично налаштованих, талановитих політиків, керівників та адміністраторів, які діють в інтересах свого народу та держави.

Джерелом для розгляду вищезгаданого завдання пропонуваної статті є газета «Известия Одесской городской думы» (далі — ИОГД), матеріали якої, на нашу думку, ще не були належним чином використані в історіографії. ИОГД видавалися від 1895 р., виходили двічі на місяць й мали сім розділів («Действия правительства», «Журналы собраний и постановлений Одесской Городской Думы», «Журналы Одесского особого по городским делам присутствия», «Доклады Одесской Городской Управы и Комиссий», «Отчеты и ведомости Городской управы и подведомственных Управе учреждений, городских училищ,

лечебных заведений, приютов и т. д.», «Статистические сведения», «Перепечатки из органов Городских Управлений других городов и из частных изданий, по вопросам Городского Управления и Хозяйства» та окремі підрозділи «Контракты» та «Объявления»), редактором-видавцем був міський секретар Т. Матковський.

Як зазначалося вище, біографія П. Зеленого до його перебування на посаді міського голови, зокрема, у доодеський період (Павло Олександрович народився 1839 р. в Єлисаветградському повіті в родині поміщика, закінчив Харківський університет й потім успішно працював в земствах Херсонської губернії, набувши неабиякий авторитет [1]), вже розглядалася в працях Г. Зленка. Додамо лише, що після переїзду до Одеси в середині 1870-х рр. на вищезгаданій посаді видавця «Одесского вестника» П. Зелений прагнув залучити до участі в газеті кращих українських письменників і громадських діячів — Михайла Драгоманова [2, арк. 36–39], Сергія Подолинського, Олександра Кониського, Михайла Павлика, Леоніда Глібова, Михайла Старицького та ін. [2, арк. 4–9; 1]. Потім майбутній міський голова тривалий час був директором Херсонського земського банку в Одесі [3, с. 141; 4, с. 157; 5, с. 159], обирався почесним мировим суддею [6, арк. 17зв–20зв] та гласним Одеської думи. Отже, П. Зелений на момент обрання міським головою мав успішний досвід роботи на управлінських посадах в досить різних сферах.

Ініціативи П. Зеленого на посаді міського голови Одеси (що містилися у розділі «Доклады Одесской Городской Управы и Комиссий» ИОГД) ми розглянемо за напрямками діяльності Одеської міської думи (за хронологією по кожному з напрямів). Всі розглянуті нижче пропозиції П. Зеленого отримали згоду управи та підтвердження у постановах думи. Зокрема, в питаннях освіти та охорони здоров'я, які іноді вступали в своєрідні конфлікти. Так, вже від 1898 р. П. Зеленому довелося вирішувати питання про непорозуміння відносно ділянки міської землі на Слободці-Романівці, відведеної Слов'янському благодійного товариству для будівництва народної аудиторії [7, с. 216–222], на яку також претендувало психіатричне відділення міської лікарні. П. Зелений з цього приводу провів об'єднане засідання членів управи, комісії з будівництва народної аудиторії та під-

готовчої лікарняної комісії [8, с. 333], й було вирішено залишити в силі постанову думи про надання землі для народної аудиторії, але змінити форму ділянки за доданням до пропозиції планом [9, с. 437]. Пропозиції міського голови стосувалися й іншого заплутаного питання, що залишилося йому в «спадок» від попереднього міського голови П. Крижановського — про прийом будівлі психіатричного відділення Одеської міської лікарні від підрядчика О. Єрмошкіна [10, с. 814–822], притому останній вимагав термінового розрахунку з ним від думи [11, с. 57]. Важливими були прийняті думою 1902 р. пропозиції П. Зеленого про виділення із міської лікарні 200 ліжок для потреб університетських клінік і про виділення коштів клінікам на будівництво та обладнання [12, с. 299–307] та пропозиція про асигнування, а потім — доасигнування містом коштів на подолання епідемії чуми [13, с. 1244–1250; 14, с. 1374].

В сфері освіти можна вказати на пропозицію П. Зеленого 1898 р. обрати представника від міського управління для участі в Піклувальній раді Комерційного училища по справам класів торгового мореплавання [7, с. 200–202], який мав скласти доповідь-звіт думі про стан класів, незалежний від думки вищезгаданої піклувальної ради [9, с. 438]; пропозиції 1902 р. — про вибір річної стипендіатки в Одеському інституті ім. імператора Миколи I [15, с. 2035–2036]; про винесення подяки А. Крижановському як колишньому розпорядчому I недільної чоловічої школи [16, с. 1896–1897; 17, с. 2048]; про влаштування різдвяної ялинки для учнів народних училищ [17, с. 2077]; пропозиції 1903 р. — про вибори попечителів народних училищ (обрано запропонованих П. Зеленим п'ятьох осіб) [18, с. 579, 666]; про вибори інспектора міського 6-класного училища «Ефруссі» К. Іващенко, як розпорядчого I чоловічої недільної школи замість М. Тимофєєва [19, с. 1931]; про призначення нових стипендіатів [18, с. 577, 637–648] та норми стипендій для вищих, середніх та початкових навчальних закладів [20, с. 1516–1518, 1509]; про побудову на ділянці міської землі на Ближніх Млинах трьох класів та рекреаційної зали до будівлі училища № 33 (для влаштування в тому числі лекцій для дорослого населення) [19, с. 1932].

Розвиток освіти у той час був тісно пов'язаний з благодійністю. У цій сфері вкажемо на пропозиції П. Зеленого 1899 р. про

пожертвування на користь міста капіталу за заповітом К. Миколаєвої для потреб народних шкіл Одеси [21, с. 801; 22, с. 924]; 1903 р. — про згоду думи на розміщення недільної школи імені К. Миколаєвої в міській училищній будівлі № 57 в с. Дальник (градоначальник погодився, чекали на рішення думи) [19, с. 2037–2040]; того ж року — про пожертви на користь міста за заповідями М. Пшика доходів від готелю «Паризький», що мали піти на створення гімназії, реального училища або стипендії ім. М. Пшика [23, с. 751–761] і того ж року — про прийняття до введення міста притулку «Всех скорбящих радости» з усім майном і боргом міському кредитному товариству (були визначені певні умови цього прийняття) [24, с. 1253–1259; 20, с. 1495–1496].

У важливих сферах покращення благоустрою, будівництва та землевідведення в місті можна згадати пропозиції П. Зеленого: 1900 р. — щодо клопотання 120 майстрів та службовців на південно-західному залізничному сполученні про уступки міської землі поблизу товарного вокзалу для побудови житла [25, с. 913–917; 26, с. 1189]; 1901 р. — пропозицію щодо отримання у Г. Маразлі необхідної ділянки для розширення Середньофонтанської дороги між 9-ю та 10-ю станціями парового трамваю з умовою влаштування там дороги загального користування [27, с. 862]; 1902 р. — про кінцевий варіант влаштування Мало-Фонтанської дороги (прийняття пропозиції власників дач про отримання містом позики без відсотків на 10 років для закінчення робіт на дорозі) [28, с. 699–706].

Вже 1898 р. П. Зелений вніс ґрунтовну пропозицію, прийняту думою одноголосно, про реорганізацію пожежної справи в Одесі (з проектами обов'язкових постанов про засоби запобігання пожежам, таксами очистки димарів та додатковим кошторисом) [8, с. 344–363, 338–339; 9, с. 440–444] й протягом того ж року ще двічі висловлював свою думку з цього важливого питання [9, с. 447–453; 29, с. 520–521]. 1898 р. міський голова вніс пропозицію обрати керівника одеського водогону, чітко окресливши його посадові права та обов'язки зі зміною їх по мірі розширення мережі водопостачання [30, с. 1549–1562]. 1900 р. кілька пропозицій П. Зеленого стосувалися телефонного зв'язку в місті: щодо клопотання про передачу місту концесій на експлуатацію телефонного зв'язку

[25, с. 906–912, 843–844]; про заявку від одеського міського управління на участь в конкурсі з експлуатації телефонної мережі [31, с. 151]; про клопотання змінити кондиції на віддачу концесій по експлуатації телефонної мережі та ін. [32, с. 1348–1356; 33, с. 1510–1511].

Деякі пропозиції міського голови стосувалися й інновацій в транспортній сфері: 1900 р. — щодо видання обов'язкових постанов про порядок катання на велосипедах в Одеському градоначальстві [34, с. 54–57]; 1902 р. — про введення в місті податку на рівні з податку екіпажів з велосипедів та автоматичних екіпажів приватних осіб [35, с. 1779–1786]; 1903 р. — про встановлення обов'язкових постанов на території Одеського градоначальства щодо порядку руху автоматичних екіпажів [19, с. 1999–2003]; того ж року — про встановлення на користь міста зборів з велосипедів та автоматичних екіпажів та реєстрацію велосипедів [19, с. 1937–1940]. Окремі пропозиції П. Зеленого стосувалися ніби досить дрібних питань, наприклад, 1901 р. — про запобіжні заходи проти крадіжок коней (асигнувати кошти для нагород поліцейським за затриманих зловмисників та повернення викраденого) [36, с. 726–727; 27, с. 859]; 1902 р. — щодо податку з собак, окрім собак-крисоловів (з клопотанням виключити з податкового списку породи фокс-тер'єрів та пінчерів) [12, с. 315–317], чи 1904 р. — про здійснення пострілів з гармати опівдні [37, с. 1510–1512].

У сфері культури можна виділити пропозиції П. Зеленого щодо поповнення колекцій одеських музеїв, зокрема, 1899 р. — про переміщення з думської зали до міського музею мистецтв чотирьох портретів колишніх керівників міста і краю й мармурового погруддя А. Е. Рішельє [38, с. 1760–1761; 34, с. 45]; того ж року — щодо речей, подарованих японським урядом одеському міському управлінню з передачею частини з них до вищезгаданого музею [38, с. 1801–1803] (решту було вирішено продати з аукціону й на виручені кошти створити фонд для утримання одного ліжка в міській лікарні з назвою «японське» [34, с. 52]; 1900 р. — про дар князя Олександра Михайловича у вигляді колекції екзотичних комах та птахів міському музею прикладних знань [39, с. 585; 40, с. 736]. Сприяти науці слугувала пропозиція П. Зеленого 1900 р. щодо асигнування 500 крб товариству історії та старожитностей для премії за кращий

твір з історії та археології «Південної Росії» [26, с. 1191, 1229–1230]. Відомі заслуги П. Зеленого в справі спорудження нової будівлі для одеської публічної бібліотеки. Щодо цього питання можна згадати його пропозиції: 1902 р. — про прийняття від петербурзького товариства допомоги читанням хворим та бідним суми для створення майбутньої публічної бібліотеки [41, с. 1882–1883; 15, с. 2010]; того ж року — стосовно пожертви начальником Петербурзького округу шляхів сполучень В. Тимоновим 750 книг для створення спеціального відділу технічних книг в публічній бібліотеці [15, с. 2029]; 1903 р. — про прийняття пожертви статського радника Й. Мочутковського медичних книг та журналів для створення окремого підрозділу в публічній бібліотеці [42, с. 1512–1514] й нарешті, того ж 1903 р. — про відведення місця для будівництва нової міської публічної бібліотеки на вул. Херсонській (тепер — вул. Пастера) [20, с. 1521–1525, 1509] й 1904 р. — про побудову будівлі для міської публічної бібліотеки — [43, с. 960–963]. 1901 р. П. Зелений вийшов з пропозицією про відкриття міської типографії (з відповідними кошторисами до неї) [36, с. 702–708; 44, с. 933]. В необхідності цієї ініціативи члени управи переконалися лише 1903 р., коли й підтримали вищезгадану пропозицію міського голови [44, с. 929–939].

Звичайно, чимало пропозицій міського голови П. Зеленого мали стосуватися суто процедурних питань роботи органів міського самоврядування, зокрема, лише 1898 р. такими пропозиціями були: про вибори двох гласних до Одеської повітової оцінювальної комісії [7, с. 203]; про вибори завідувача III Олександрівською військово-кінською дільницею м. Одеси [7, с. 204]; про призначення двох гласних думи в особливу комісію, створену градоначальником, з питання обвалів та зсувів землі на берегових дачах Малого Фонтану [7, с. 205–206; 8, с. 332]. Чимало подібних пропозицій зробив П. Зелений й у наступні роки. Наприклад, 1904 р. важливими пропозиціями були: про надання думі права обирати особливого керівника на виборчий період [45, с. 1709–1712; 46, с. 568–569]; про дозвіл періодичних з'їздів міських голів [47, с. 845–848]; щодо проведення виборів гласних на 1905–1908 рр. [47, с. 873–879] та ін.

Стосувалися пропозиції міського голови й святкування важливих ювілеїв, зокрема, 40-річчя скасування кріпацтва, до

якого П. Зеленим було запропоновано: проведення панахиди за Олександром II, читання лекцій про реформу, перейменування вул. Гошпитальної на вул. 19 лютого 1861 р., відкриття 19 нових класів в народних училищах з наданням їм найменування «19 лютого 1861 р.», а також подано клопотання зробити 19 лютого народним святом й скасувати тілесні покарання для селян [48, с. 613–614]. Окремі пропозиції міського голови стосувалися вшанування визначних діячів. Зокрема, 1898 р. — про надання народному училищу в міській будівлі, у Херсонського спуску, імені В. Белінського [49, с. 1572–1573; 11, с. 24], того ж року пропозиція щодо вшанування пам'яті колишнього міського голови М. Новосельського включала не лише організацію поховальної процесії, але й перейменування вул. Ямської на вул. Новосельського, встановлення пам'ятної таблички, іменування на його честь народного училища, що мало бути засновано в майбутньому, з влаштуванням біля нього скверу і встановленням там погруддя М. Новосельського [50, с. 861]. А 1903 р. П. Зелений пропонував назвати три народні училища в селах Дальник, Нерубайське та Чубаївка на честь І. Котляревського, О. Плещеева та В. Короленка [51, с. 1146–1148; 52, с. 1295].

Повноваження міської влади Одеси на той час були значною мірою обмежені державними органами та нормами законодавства імперії. Тому чимало пропозицій П. Зеленого міській думі стосувалися клопотань перед іншими владними (державними та земськими) органами. Деякі такі клопотання вже згадувалися вище. Чимало їх стосувалося фінансової сфери. Так, 1898 р. П. Зелений пропонував заходи щодо зменшення цін на чай та цукор [29, с. 574–579]; притому він посилався в цьому питанні на досвід Британської та Німецької імперій [53, с. 728]; 1899 р. пропонував клопотати про подовження терміну збирання полукопійкового збору [54, с. 39]; 1903 р. — подати скаргу до Сенату на невірне розпорядження, що скасувало звільнення Одеси від витрат по військовій повинності [55, с. 353–358; 18, с. 549–550]; того ж року — про повторне клопотання перевести витрати на утримання поліції до державної скарбниці (якщо не вдасться — то хоча б зменшити міські витрати на 50 %) [18, с. 601–604]; того ж року — про відрахування з торгових зборів 300 000 крб для сплати відсотків та погашення 7-мільйонного займу Одеси [56, с. 2132–2137]; 1904 р. — про передачу до до-

ходів Одеси державного квартирного податку і про надання виборчого права власникам квартир та ін. [57, с. 190–201].

Щодо стосунків міського самоврядування зі земськими установами Херсонської губернії П. Зелений також вніс чимало ініціатив, зокрема: 1898 р. — про шкідливість пропозиції розділення Херсонської губернії на дві частини [29, с. 558–563], що була надіслана до Херсонського губернського земського зібрання [53, с. 727]; того ж року — з питання про виділення Одеси в самостійну земську одиницю [29, с. 564–570] (П. Зелений висловився проти цієї пропозиції, переконливо аргументувавши свою думку) [29, с. 570; 53, с. 727]; того ж року — про збільшення кількості гласних від Одеси в Херсонських губернських земських зборах [29, с. 571–573; 53, с. 727]; 1900 р. — про заходи розвитку народної освіти в Херсонській губернії (необхідність створення шкільного бюро по губернській управі та ін.); 1901 р. — про віднесення аграномічних спостерігачів до повітових сільськогосподарського бюро [36, с. 728–729; 27, с. 860]; того ж року — про місцеві сільськогосподарські органи в повітах [36, с. 730–731; 27, с. 860]; того ж року — про включення одеського міського голови, за посадою, до числа гласних Херсонських губернських земських зборів [36, с. 710–711; 27, с. 859]; 1903 р. — про розділ Херсонської губернії на вісім повітів (із запереченням доцільності цього кроку) [42, с. 1456–1460]; 1904 р. — з питання посередництва Херсонського земства в постачанні населення губернії сільськогосподарськими інструментами та насінням культур [47, с. 826–828]; того ж року — про необхідність прийняття на губернський рахунок частини витрат на народну освіту [47, с. 869–872]. Це далеко не всі пропозиції П. Зеленого, що стосувалися взаємин Одеської думи та херсонського земства. Вочевидь, на такий тісний взаємозв'язок діяльності місцевого самоврядування Одеси та краю впливав колишній досвід роботи одеського міського голови в земських установах губернії.

До взаємин міської та державної влади стосувалися пропозиції П. Зеленого щодо функціонування одеського порту та будівництва залізниць. Щодо першого — можна згадати пропозиції 1900 р.: про збільшення суми на 5 000 крб для електричного освітлення порту (на що мав виділити кошти сам порт) [33, с. 1551–1559; 58, с. 1688] та про подання царю прохання ви-

значити кордони одеського порту [31, с. 163, 188–189]; пропозиція щодо визначення кордонів порту вносилися П. Зеленим і 1903 р. [59, с. 572–625]. Щодо другого (залізниць) — слід вказати на пропозицію 1899 р. клопотати перед урядом про скоріше будівництво спроектованої залізничної лінії від Києва до Одеси через Голту та Вознесенськ [21, с. 797–800]; того ж року — клопотати про проведення залізниці від Одеси на Вознесенськ, Бобринець та Єлизаветград, з влаштуванням від Бобринця гілки до ст. Долинської Харківсько-Миколаївського залізничного шляху [61, с. 1966; 60, с. 1658–1661]. Між іншим, 1902 р. П. Зелений виступив з пропозицією провести прийом на честь делегатів чергової конференції представників російських та іноземних залізниць [62, с. 1588–1589].

Отже, розглянуті вище пропозиції до Одеської міської думи, зроблені П. Зеленим під час його перебування на посаді міського голови, свідчили про безперечну небайдужість цього діяча до справ Одеси, а також про надзвичайну енергію та обізнаність з різними сферами громадського управління та міського господарства. Постать П. Зеленого, безперечно, заслуговує на повагу та пам'ять сучасних одеситів (чого сьогодні, на жаль, не спостерігається). Також слід звернути увагу на безперечну прогресивність ініціатив П. Зеленого. Зокрема, це стосується пропозицій, зроблених за його поданням міською думою до державних органів імперії. Такі пропозиції тут розглянуті не всі (між іншим, можна згадати, що 13 лютого 1905 р. члени «Наради представників одеської преси» під головуванням П. Зеленого — І. Луценко С. Шелухин та Д. Сигаревич підіймали питання про зняття заборон з української мови [63]), вони, так само, як і діяльність П. Зеленого на посаді одеського міського голови загалом, потребують подальшого вивчення.

Література та джерела

1. Зленко Г. Павло Зелений — одеський міський голова і літератор [Електронний ресурс] / Г. Зленко // «Київська старовина». — Київ, 1997. — № 6. — Режим доступу: <http://library.kr.ua/elmuseum/zem/zelenyy/index.html>. — Дата звернення: 25.03.2018.
2. Державний архів Одеської області (ДАОО). — Ф. 162. — Оп. 1. — Спр. 5. — 177 арк.
3. Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1885 год: справочное издание. — Одесса: Тип. штаба Одесск. военн. округа, 1885. — 402 с.

4. Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1889 год: справочное издание. — Одесса: Тип. штаба войск Одесск. военн. округа, 1888. — 479 с.
5. Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1890 год: справочное издание. — Одесса: Тип. штаба войск Одесск. военн. округа, 1889. — 428 с.
6. ДАОО. — Ф. 16. — Оп. 124. — Спр. 1229а. — 24 арк.
7. Известия Одесской городской думы (далее — ИОГД). — 1898. — № 14.
8. ИОГД. — 1898. — № 15.
9. ИОГД. — 1898. — № 16.
10. ИОГД. — 1899. — № 6.
11. ИОГД. — 1898. — № 13.
12. ИОГД. — 1902. — № 15–16.
13. ИОГД. — 1902. — № 20.
14. ИОГД. — 1902. — № 21.
15. ИОГД. — 1902. — № 12.
16. ИОГД. — 1902. — № 23.
17. ИОГД. — 1902. — № 24.
18. ИОГД. — 1903. — № 3.
19. ИОГД. — 1903. — № 11.
20. ИОГД. — 1903. — № 8.
21. ИОГД. — 1899. — № 17.
22. ИОГД. — 1899. — № 18.
23. ИОГД. — 1903. — № 4.
24. ИОГД. — 1903. — № 6.
25. ИОГД. — 1900. — № 6.
26. ИОГД. — 1900. — № 8.
27. ИОГД. — 1901. — № 20.
28. ИОГД. — 1902. — № 4.
29. ИОГД. — 1898. — № 17.
30. ИОГД. — 1898. — № 24.
31. ИОГД. — 1900. — № 14.
32. ИОГД. — 1900. — № 22.
33. ИОГД. — 1900. — № 23.
34. ИОГД. — 1900. — № 1.
35. ИОГД. — 1902. — № 1.
36. ИОГД. — 1901. — № 19.
37. ИОГД. — 1904. — № 8.
38. ИОГД. — 1899. — № 23.
39. ИОГД. — 1900. — № 17.
40. ИОГД. — 1900. — № 18.
41. ИОГД. — 1902. — № 11.
42. ИОГД. — 1903. — № 23–24.
43. ИОГД. — 1904. — № 6.
44. ИОГД. — 1903. — № 20.
45. ИОГД. — 1904. — № 9.
46. ИОГД. — 1904. — № 18.

47. ИОГД. — 1904. — № 20.
48. ИОГД. — 1901. — № 5.
49. ИОГД. — 1898. — № 12.
50. ИОГД. — 1898. — № 19.
51. ИОГД. — 1903. — № 21.
52. ИОГД. — 1903. — № 22.
53. ИОГД. — 1898. — № 18.
54. ИОГД. — 1899. — № 1.
55. ИОГД. — 1903. — № 1–2.
56. ИОГД. — 1903. — № 12.
57. ИОГД. — 1904. — № 2.
58. ИОГД. — 1900. — № 24.
59. ИОГД. — 1903. — № 18.
60. ИОГД. — 1899. — № 22.
61. ИОГД. — 1899. — № 24.
62. ИОГД. — 1902. — № 9.
63. Совещание представителей одес. печати // Одесский листок. — 1905. — 15 февраля.

REFERENCES

1. ZLENKO, H. (1997) Pavlo Zelenyy — odes'kyy mis'kyy holova i literator — Pavlo Zelenyi — Mayor of Odessa and writer. [Online] Kyivivs'ka starovyna — *Kievan antiquity*. № . 6. Kyiv. Available from: <http://library.kr.ua/elmuseum/zem/zelenyy/index.html>. [Accessed: 25th March 2018]. (In Ukrainian).
2. Derzhavnyy arkhiv Odes'koy oblasti — *The State archives of Odessa Region*. Fond 162. Opys 1. Sprava 5. (In Russian).
3. THE HEADQUARTERS OF THE ODESSA MILITARY DISTRICT (1885) Adres-kalendar' Odesskoho Hradonachal'stva na 1885 hod: spravochnoe yzdanye — *Address-calendar of the Odessa City Administration for 1885: the reference edition*. Odessa: Printing House the Headquarters of the Odessa Military District. (In Russian).
4. THE HEADQUARTERS OF THE ODESSA MILITARY DISTRICT (1888) Adres-kalendar' Odesskoho Hradonachal'stva na 1889 hod: spravochnoe yzdanye — *Address-calendar of the Odessa City Administration for 1885: the reference edition*. Odessa: Printing House the Headquarters of the Odessa Military District. (In Russian).
5. THE HEADQUARTERS OF THE ODESSA MILITARY DISTRICT (1889) Adres-kalendar' Odesskoho Hradonachal'stva na 1890 hod: spravochnoe yzdanye — *Address-calendar of the Odessa City Administration for 1885: the reference edition*. Odessa: Printing House the Headquarters of the Odessa Military District. (In Russian).
6. Derzhavnyy arkhiv Odes'koy oblasti — *The State archives of Odessa Region*. Fond 16. Opis 124. Sprava 1229a. (In Russian).
7. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News* (1898). № 14. (In Russian).

8. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News* (1898). № 15. (In Russian).
9. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News* (1898) № 16. (In Russian).
10. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News* (1899). № 6. (In Russian).
11. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News* (1898). № 13. (In Russian).
12. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1902) № 15–16. (In Russian).
13. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1902) № 20. (In Russian).
14. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1902) № 21. (In Russian).
15. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1902) № 12. (In Russian).
16. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1902) № 23. (In Russian).
17. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1902) № 24. (In Russian).
18. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1903) № 3. (In Russian).
19. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1903) № 11. (In Russian).
20. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1903) № 8. (In Russian).
21. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1899) № 17. (In Russian).
22. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1899) № 18. (In Russian).
23. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1903) № 4. (In Russian).
24. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1903) № 6. (In Russian).
25. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1900) № 6. (In Russian).
26. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1900) № 8. (In Russian).
27. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1901) № 20. (In Russian).
28. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1902) № 4. (In Russian).
29. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1898) № 17. (In Russian).
30. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1898) № 24. (In Russian).

31. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1900) № 14. (In Russian).
32. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1900) № 22. (In Russian).
33. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1900) № 23. (In Russian).
34. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1900) № 1. (In Russian).
35. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1902) № 1. (In Russian).
36. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1901) № 19. (In Russian).
37. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1904) № 8. (In Russian).
38. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1899) № 23. (In Russian).
39. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1900) № 17. (In Russian).
40. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1900) № 18. (In Russian).
41. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1902) № 11. (In Russian).
42. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1903) № 23–24. (In Russian).
43. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1904) № 6. (In Russian).
44. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1903) № 20. (In Russian).
45. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1904) № 9. (In Russian).
46. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1904) № 18. (In Russian).
47. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1904) № 20. (In Russian).
48. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1901) № 5. (In Russian).
49. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1898) № 12. (In Russian).
50. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1898) № 19. (In Russian).
51. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1903) № 21. (In Russian).
52. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1903) № 22. (In Russian).
53. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1898) № 18. (In Russian).

54. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1899) № 1. (In Russian).
55. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1903) № 1–2. (In Russian).
56. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1903) № 12. (In Russian).
57. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1904) № 2. (In Russian).
58. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1900) № 24. (In Russian).
59. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1903) № 18. (In Russian).
60. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1898) № 22. (In Russian).
61. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1899) № 24. (In Russian).
62. Yzvestyya Odesskoy horodskoy dumy — *Odessa City Duma News*. (1902) № 9. (In Russian).
63. Odesskiy listok — *Odessa leaf* (1905) Soveshchaniye predstaviteley odes. Pechati — Meeting of representatives of Odessa print. 15th of February. (In Russian).

Надійшла до редакції 27 квітня 2018 р.

УДК 930.1:316.4.063.7(477)«1928/1939»

О. А. Довбня

**КАРАЛЬНІ ЗАХОДИ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ПРОТИ
СЕЛЯН УКРАЇНИ (1928–1939 рр.):
ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ**

Довбня Ольга Анатоліївна, канд. іст. наук, доцент, докторант,
e-mail: olga.dov.2003@ukr.net

Інститут історії України Національної академії наук України,
вул. Михайла Грушевського 4, Київ, 01001, Україна

АНОТАЦІЯ

Досліджено стан висвітлення у сучасній вітчизняній історіографії репресивної політики компартійно-радянського режиму щодо селянства України в 1928–1939 рр. Встановлено, що вітчизняні історики розглянули причини, форми, види, масштаби, наслідки застосування каральних заходів радянською державою щодо селян-